

**БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
СЕКЦИЯ „ПОМОЩНИ ИСТОРИЧЕСКИ НАУКИ И ИНФОРМАТИКА”**

Пенка Иванова Пейковска

**МИГРАЦИИ ОТ АВСТРО-УНГАРИЯ И РУСИЯ КЪМ БЪЛГАРИЯ
(средата на 60-те години на XIX в. – средата на 30-те години
на XX в.). Историко-демографски аспекти**

Автореферат

**на дисертация за присъждане на научната степен
„доктор на историческите науки”**

София

2015

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на 16.06.2015 г. на разширено заседание на секция “Помощни исторически науки и информатика”, както и одобрен за защита пред поименно избрано Научно жури от Научния съвет на ИИСТИ при БАН, утвърдено със Заповед №40/7.07.2015 г. на директора на ИИСТИ - БАН

Дисертацията се състои от увод, първа част с три глави, втора част с две глави, заключение, три приложения, списък на таблиците, графиките, картите и снимките, списък на съкращенията, списък на използваните извори и литература, – общо 450 стр.

Защитата на дисертацията ще се проведе на 20 октомври 2015 г. От 11.00 ч. в заседателната зала на ИИСТИ при БАН

Актуалност на изследването. Сред демографите е широко разпространено схващането, че развитието на населението е от фундаментално значение за ретроспекция и проспекция. Анализът на населението може да окаже важна услуга за разбирането на развитието на обществото в миналото, в настоящето и в бъдещето, както и да постави основите за вземане на решения по отношение на бъдещето. Днес, в епохата на глобализацията, „отварянето” на пазарите на труда и на обществата, свободното движение на хора и стоки, в България, а и в цяла Европа темата за миграциите и бежанците е изключително актуална. Имайки предвид, че промените в демографските процеси не въздействат веднага върху цялото население, бихме парафразирали думите на римския мислител - философ Цицерон, че осмислянето на социалната ролята на историческата демография я превръща в „учителка” за оцеляването на народите.

Практиката показва, че народите, в това число и ние българите трудно се учим от грешките на историческото минало, трудно използваме неговите поуки. И все пак, с настоящото изследване предлагаме два различни модела на имиграция и интеграция на чуждо население в България в две различни епохи... с надеждата да допринесем за (пре)осмислянето на сегашната демографска политика и

отношение към чужденците-имигранти, към бежанците-имигранти.

Изследването е посветено на темата за външните миграции (в България), които са били постоянен спътник на човечеството в неговата история; не правим изключение и ние българите. Често пъти те са определяли съдбините на някои народи.

В демографията се разграничават вътрешни и външни, международни миграции. Вътрешните миграции се осъществяват в границите на дадена държава. При външните миграции мигрантите пресичат държавните граници, което е свързано с промяна в техния статут. Външните миграции биват два основни типа

едните са излизане на население от родната страна навън, отиване в чужбина, в друга държава (или емиграция) за по-дълъг или по-кратък период на местожителство по политически, икономически или други причини;

и другите, приток на население отвън, от чужбина в посока към родната страна (или имиграция) - за работа, учение или по други причини.

Характерът на тези движения на населението е в най-тясна връзка с актуалните на съответното историческо време икономически условия. Биват постоянни, временни, сезонни, доброволни, принудителни.

Съществуват теории, които специално разработват и обясняват детерминантите на миграциите; според тях миграционните фактори биват два основни типа:

Едните са т. нар. „тласкащи” миграцията фактори – push factors, които засягат изпращащата страна; такива могат да бъдат високата гъстота на населението, лошите образователни условия, природните бедствия, липсата на икономически възможности, бедността, войните.

Другите са т. нар. „притеглящи” миграцията фактори – pull-factors; те засягат страната-рецепиент и включват по-добрите възможности за работа, наличието на достатъчно обработваема земя, социалната свобода и др.

В предстоящото изложение „ще бъдем свидетели” на два различни от гледна точка на факторите модела на миграция. В случая с имиграцията от Австро-Унгария доминират pull-факторите – модернизацията на българските земи през 60-те години на XIX в., а след Освобождението - основополагането, изграждането и модернизирането на третата българска държава (трудова миграция на аптекарите), наличието на свободна обработваема земя (реемиграцията на банатските българи), възможностите за професионална реализация (предприемаческа, в сферата на търговията и културата – чешката интелигенция). В случая с руската имиграция от началото на 20-те години на XX в. основни

push-фактори се явяват войната и промяната на обществените условия в Русия, а основни pull-фактори са православната същност на приемащата държава България, дълбоко емоционалното отношение на българите (както на политическия и културния елит, така и на обикновените хора) към руските имигранти, които ги възприемат като наследници на освободителите от османско владичество, съществуващата в общественото съзнание мисъл за вината на България към Русия поради участието ѝ в Първата световна война на страната на противниковия лагер и съзнанието, че тази “непризнателност” следва да бъде изкупена с реални дела (Кьосева, Ц. България и руската емиграция, 20-те-50-те години на XX в. С., 2002, с. 42, 527).

Състояние на изследвания проблем. Досега външните миграции са изучавани от историците чрез методите на историческата наука. Част от тях интерпретират историята на българската (революционна) емиграция в Румъния, Сърбия и другаде през Възраждането, а и в по-ранни епохи (например, българското католическо население след Чипровското въстание от 1688 г., българските търговци в Средна Европа през XVIII в.), гурбетчийството, българските, руските и арменските бежанци, македонските имигранти след войните от началото на XX в., политическата

емиграция след Септемврийското въстание от 1923 г. или след 9 септември 1944 г., изселванията на турско, гръцко, еврейско (и друго) население; друга част разглеждат проблема с оглед на историята и дейността (политическа, икономическа и културна) на вече създадените вследствие на емиграционни движения български общности в чужбина. В наше време визираната проблематика представлява особен интерес за етнологите, социолозите и лингвистите, които подхождат към темата от гледна точка на процесите на акултурация, адаптация и интеграция на мигрантите в новата среда.

Историята на външните миграции в България (тук става дума за тяхното историческо минало, а не за миграционното поведение в нашето съвремие, т.е. след 1989 г.) не е имала своите изследователи демографи – с редки изключения. Първата официална разработка е обнародвана (без автор) в „Статистически известия“ през 1934 г. под заглавие „Външната миграция на България от Освобождението до 1933 г. включително“. В класическия си труд „Населението на България, 1880-1980. Демографско-исторически очерк“ (Год. СУ, ЮФ, 1968, кн. 2, с. 1-60) проф. А. Ю. Тотев прави количествен „преглед“ на историческото развитие на външните миграции в България. Тъй като териториалните граници на страната се изменят шест пъти, за да станат данните сравняеми съобразно с

актуалните граници, той преизчислява броя на населението, изселванията и заселванията по години – веднъж, ретроспективно, за периода 1940-1880 г., и втори път, прогностично, до 1980 г. През последното десетилетие историческото минало на външните миграции в България привлече изследователския интерес на ново поколение учени-хуманитари, които изучават в дълбочина отделни техни аспекти от историко-демографска гледна точка и чрез методите на историческата демография.

Най-общото впечатление, което оставя историописът на проблематиката е, че за българските учени интерес представляват предимно емиграциите на население от България – може би, защото през периода от Освобождението до Втората световна война те имат количествено преимущество над имиграциите, а вероятно и защото последните на пръв поглед като че са по-важни за изпращащите ги страни. Сред имиграционните движения повече са привличали вниманието на нашите учени съдържащите се в тях потоци от български бежанци или просто реемигранти от изселило се преди това местно население с друга етническа принадлежност (предимно български турци), или пък чужденци, чиито представители са допринесли за изграждането на третата българска държава – руси и чехи. Наличието на тези бели полета бе

и подтикът да се обърнем към изучаването на историята на имиграциите по нашите земи.

Обект на изследването е движението на население от чужбина към България, защото то е, което „обновява” човешкия ресурс на нацията. Но явлениято изучаваме не в цялостта му, а само в двата негови най-характерни случая – имиграциите от Австро-Унгария и от Русия и то с акцент към чужденците. Основанието да изберем тези два имиграционни потока е, че първият е най-многочислен откъм чужденци през периода от Освобождението до войните, а вторият е най-многочислен въобще през междувоенния период. И по-важното – те са най-значими в културно и социално-икономическо отношение.

Извори и методология. Разработката представлява най-общо казано историко-демографско и до известна степен социално-антропологическо проучване на визираните два имиграционни потока, основано на извороведския анализ на статистически извори - и то точно определен вид статистически извори - преброяванията на населението в България. Основателна причина да предприемем подобно проучване станаха потенциалните възможности на този вид извори като носители на ретроспективна информация - коренно различна от познатата ни досега, а понякога (както ще се уверим и от текста на изследването) изненадващо нова и осветляваща

непознати страни на изследвана вече проблематика. Именно затова те залегнаха в основата на предприетото изследване. Същността им като исторически извори се крие в начина, по който е акумулирана тяхната ретроспективна информация. Данните им се отличават от споменатите други статистики по начина, по който те се формират - чрез обобщаването на стандартни, еднотипни сведения, попълнени индивидуално в еднакъв за всички анкетен лист, където всяко преброено лице самò е определило идентичността си по различни показатели - народност, матерен език и пр. Преброяванията се провеждат от държавата с цел да се създаде различима съвкупност от население, която да бъде направена обект на политика и правни процедури. Те съдържат деление на населението на дадена страна по различни маркери за колективна идентичност и са привилегирован източник на знания за обществото – за неговата численост, състав, разпределение, движение, образование, заетост, здравно състояние и пр. В този смисъл те представляват мощен капитал, защото знанието за населението позволява на тези, които го притежават да познават най-добре обществените условия и съответно да управляват ефективно.

Количествените методи, използвани широко в това проучаване, имат своите плюсове и минуси. Световната

наука ги прилага в хуманитарните изследвания повече от половин век. Квантитативната история или клиометрията внася в изследователската лаборатория на историка математико-статистическите методи на анализ на историческите извори и математическото моделиране на социалните явления и процеси. При количествения анализ се оперира с определени числени показатели, формира се система от числени характеристики на изучаваните обекти, явления и процеси, които се подлагат на определена математическа обработка и се създава база за разкриване на количествените измерения на дадено качество. Той позволява да бъдат установени абсолютните и относителните параметри на изследваните свойства на явленията и процесите, да се открие степента и силата на техните проявления. Прилагаме го тук, тъй като ефективността му е най-голяма именно в изучаването на масовите явления и процеси - демографски, социални, икономически, културни и други системи с присъщи за тях структури, включващи големи съвкупности от обекти с разнообразни свойства. Наясно сме, че количественият анализ има и своите минуси, като например, характерното за него усредняване на данните, което е съпроводено със загубата на информация и може да доведе до прекалено абстрахиране.

Що се отнася до изводите за характера на миграционните процеси и за тенденциите в тях, то те са направени, като сравняваме статистическите данни от няколко последователни преброявания на населението в България, отразяващи неговото състояние по критериите поданство - австро-унгарско и руско и месторождение в Австро-Унгария и Русия. На практика външните миграции от Австро-Унгария и Русия към България измерваме и описваме чрез количествения анализ на сведенията за населението на България по гореспоменатите параметри от българските преброявания. При използването на този вид демографски извори вземаме под внимание някои техни особености, а именно:

- Обнародваните данни се отнасят до фактическото, наличното население на страната по това време, т.е. включват всички лица, които в момента на преброяването са се намирали в даденото населено място, независимо къде е било тяхното местожителство.

- Налице са няколко вида бази от данни за населението в България, които, поради липса на специална статистика за външната миграция през разглежданата епоха, използваме за „измерване” на външните миграционни процеси - това са сведенията за чуждо поданство (австро-унгарско и руско) в корелация с дислокация (градове-села и по окръзи) и за месторождение

в чужбина (в Австро-Унгария и Русия) в корелации с поданство (австро-унгарско и руско), народност, матерен език и дислокация (градове-села и по окръзи). Тъй като в българската статистическа практика регистрирането на външната миграция започва в началото на 30-те години на XX в. (първите данни са от 1931 г.), преброяванията на населението представляват ценен извор за изучаването на миграционните движения в предходното половин столетие. По отношение на визираната тук тема те дават информация за количеството на имигрантите от Австро-Унгария и Русия, дават и възможност да се установи динамиката на двата имиграционни процеси, проследявайки промените в количествения им състав от преброяване до преброяване.

- Този вид данни имат известни ограничения: те не посочват кога точно се е появила външната миграция, изключват всички миграционни движения в интервалите между преброяванията, както и движението на тези, които са родени в страната и които са напускали и са се връщали, т.е. не „говорят“ за миграционните потоци в двете посоки, нито пък за променливите характеристики на тези потоци. Поради недостатъчно прецизните методи за събиране и обработване на статистически данни в зората на българската демографска статистика не е възможно да

се определи професионалната характеристика и възрастовата структура на мигрантите.

○ В процеса на работа извлечената от статистиката на преброяванията и движението на населението ретроспективна информация интерпретирахме като използвахме научните резултати от досегашните проучвания, имащи отношение към анализирани демографски събития. Тук държим да подчертаем, че целта ни не е да изследваме всестранно тези два имиграционни потока и формираните впоследствие у нас техни диаспори (тъй като докато австро-унгарската имиграция изобщо е слабо изследвана, то руската имиграция през последните десетилетия се радва на научен интерес и от българска, и от руска страна), нито пък да преосмисляме вече написаното; искаме по-скоро да реконструираме неизвестното за тях въз основа на статистическите извори; чрез чрез методите на количествения анализ, зад променящите се във времето и пространството количествени показатели „да разчетем“ характеризиращите ги демографски, социални и етнокултурни процеси и явления. Затова в изследването не се анализират въпроси, свързани с руската имиграция у нас, които вече са осветлявани научно - като взаимоотношенията между България и руските емигранти, ролята на отделните български правителства и на

Обществото на народните за създаването на системата на безвъзмездното им социално подпомагане от българската държава, руската военна емиграция и др.

Хронологическите граници на изследването, а също структурата му и разглежданите в него тематика са в тясна зависимост от анализирания извор. Какво имаме предвид? На читателя ще направи впечатление, че отделните тематика имат различен хронологически обхват: ще дадем пример с руската имиграция, чиито демографски профил обхваща периода 1920-1934 г., а социално-икономическият ѝ облик „покрива” периода 1920-1926 г. Така е, защото в изворите – преброяванията на населението статистиката на труда е обнародвана по признаци (руска народност и руско поданство), по които русите да могат да бъдат идентифицирани, само през 1920 и 1926 г. (но не и през 1934 г.)

За структурата на изследването. Отделните части на изследването са написани като самостоятелни книги, съдържащи историко-демографски „биографии” на разглежданите два имиграционни потока. Това ще рече, че всяка една от тях има самостоятелна структура, със свой увод, заключение, анализ на историописа, извороведска характеристика на изворите, разяснения за използваната методология и пр. По тази причина тук ще изтъкнем само следните най-обща положения:

○ Редица важни и второстепенни аспекти от историята на външните миграции са засегнати повече или по-малко в голям брой български и чужди научни трудове по политическа и стопанска история, по история на културата. Там това е направено от гледна точка на историческите процеси и събития, историята на институциите, биографиите на отделните личности – имигранти. В настоящата разработка (с едно единствено изключение – параграфа, посветен на трудовата имиграция на унгарските аптекари) отделните личности са участници на заден план; обект на изследване са имигрантите като маса – така, както присъстват в статистическите извори. Основание за това (особено във връзка с руската имиграция в България) са множеството изследвания през последните две десетилетия, посветени на отделните личности или професионални групи, съставляващи тази имиграция). Подобно е положението и с историописа, посветен на емиграцията от Австро-Унгария, с тази разлика, че тя като цяло не е изследвана – изучавани са отделни нейни етнически потоци – най-много чешката и полската емиграция.

○ Външните миграции и техните демографски и социално-антропологически аспекти, предмет на настоящия труд, изучаваме не изолирано, а като едно цяло, като взаимосвързвани с други миграционни

дейности, демографски и социално-антропологически процеси и явления в страната-приемник България и в изпращащите страни Австро-Унгария и Русия.

○ И накрая няколко терминологични уточнения. Под имигранти разбираме не само лицата, които временно се преселват с цел прехранване чрез наемен труд, а въобще всички, които влизат в страната без оглед за начина за добиване на доход и прехрана. А миграцията на населението осмисляме в духа на демографското понятие за нея като механично движение на населението от едно населено място в друго, в противовес на естественото движение на населението, което се състои от раждания, умирация, бракове и бракоразводи.

Дисертационният труд се състои се от увод, две части със съответните глави, параграфи и подпараграфи, заключение, три приложения, списък на таблиците, графиките, картите и снимките, списък на съкращенията, списък на използваните извори и литература.

Уводът се състои от две глави. В първата глава се обосновават актуалността на проучвания проблем, степента на неговата изученост, значимостта му, определят се обектът, изворите, методите и целите на изследването.

Във втората глава (състоящата се от три параграфа) е разгледано най-общо „развитието” на външните миграции в

Европа от средата на 60-те години на XIX в. до средата на 30-те години на XX в. и в техния контекст - емиграционните процеси от интересуващите ни с оглед на настоящото изследване изпращащи страни - Австро-Унгария и Русия, както и състоянието на външните миграции в България. Историята на миграционните процеси и явления в Европа проследяваме обобщено в два подпериода, съответно първи и втори параграф (използвайки формулировката на техния знаменит познавач Клаус Й. Баде) - „Векът на либералните масови миграции”, който „покрива” втората половина на XIX в. до войните от второто десетилетие на XX в., и „Векът на бежанците” – XX в. след Първата световна война.

Интересът на социалните науки към имиграцията на практика започва с Чикагската школа през първата четвърт на XX в., когато се появява превърналият се вече в класика монументален труд на У. И. Томас и Ф. Заниецки „Полският селянин в Европа и Америка” (The Polish Peasant in Europe and America. Chicago, 1920). Дотогава, а и в последствие до Втората световна война европейското общество, включително и българското, е повече емигрантско отколкото имигрантско.

За характера и развитието на миграционните движения е събран и събиран обширен материал, както от държавите, които излъчват миграцията, така и от

държавите, които я приемат. Защото значението на статистическото наблюдение върху тези масови движения на населението е разбрано своевременно и от едните, и от другите, вследствие на което постепенно са усъвършенствани и методите за натрупване и обработване на статистическите сведения.

През XIX в. с прехода към нови държавни и икономически форми възникват нови типове миграции – масови, групови, индивидуални, при които земеделски, търговски, индустриални работници и елити отиват да се прехранват в чужди страни. Целият този период до Втората световна война се характеризира със силна международна миграция вътре в Европа и с презокеанска емиграция, която достига връхната си точка в началото на XX в.

Масовите миграции в Европа и в света се интензифицират през втората половина на XIX в. – заедно с процесите на урбанизация и индустриализация. Те имат като предпоставка бързото развитие на инфраструктурата, транспортната мрежа, достъпът до кратки пътувания и малките разходи за тях, които водят до развитието на транснационалната трудова миграция през последните десетилетия на XIX в. и в началото на XX в.

Значително се увеличава по своята интензитет, размери и вариране сезонната селскостопанска, както и

пролетарската масова миграция. Основните условия за това са бързото развитие на инфраструктурата и транспортната мрежа, съкращаване на времето за пътуване и намаляване на цените му. Тук, разбира се, не бива да се забравя, че икономически мотивираните миграции включват и елитни миграции. Географската мобилност на предприемачи, търговци и технически експерти е предизвикана от развитието на вътрешнорегионалната мрежа от транснационални компании и свързаните с тях движения на капитали, които от своя страна повишават възможностите за работа в дестинациите на масова миграция и в същото време извличат икономическа полза от тези масови движения чрез пазарите.

Континенталната миграция в Европа обаче е много по-малка. Истински голяма по размерите си е задокеанската миграция, която като историческо социално движение придружава европейския път от аграрно към индустриално общество. Тази масова миграция става възможна в резултат от революцията в транспорта през тази епоха. Главните страни, в които европейското население емигрира отвъд океана са САЩ, Южна Америка (предимно Аржентина и Бразилия), Британските доминиони, по-късно Канада и Австралия.

Наблюдавайки „от птичи поглед“ емиграционните процеси от интересуващите ни с оглед на настоящото изследване изпращащи страни - Австро-Унгария и Русия, установяваме сходни (е)миграционни явления - от 70-те години на XIX в. нататък (т.е. след образуването на Австро-Унгария през 1867 г. и след отменянето на крепостничеството в Русия през 1861 г.):

- Емиграцията надвишава имиграцията (в Русия с 10-12%).
- Австро-Унгария напускат около три и половина – четири милиона души (от 1870 до 1910 г.), а Русия – над четири милиона и двеста хиляди души (от 1861 до 1915 г.).
- Ритъмът на емиграцията не е равномерен, по-голямата част от емигрантите напускат страните си в края на XIX и началото на XX в.
- Направлението на основния емиграционен поток от двете империи съвпада (включително с този от другите европейски страни) – над 90% от емигрантите се отправят към САЩ (и Канада за Австро-Унгария), много по-малко към Южна Америка. Една много малка част от него представлява континентална емиграция: тази от Австро-Унгария е насочена към Балканите, а push-фактора ѝ е овладяването на балканските пазари (в това число и българския), а тази от Русия, е в посока към Германия и скандинавските страни и се състои от сезонни

селскостопански работници. Що се отнася до етническия състав на основния емиграционен поток от двете мултинационални империи, общото е, че в него са слабо представени водещите политически нации – русите за Русия, австрийците (и въобще немско говорещото население) и унгарците за Австро-Унгария. В руския емиграционен поток преобладават евреите и поляците, а в австро-унгарския - поляците и словаците.

○ До избухването на Първата световна най-масова е трудовата емиграция, макар че има и политическа. По отношение на Австро-Унгария в редиците на политическата емиграция се вливат противниците на Съглашението, приравняването на унгарците с австрийците – Кошутовата емиграция. А по отношение на Русия тя е антицаристка - народническа и пролетарска; нейният край настъпва с Февруарската революция от 1917 г., след която в Русия се завръща мнозинството от противниците на царизма - хора с различни политически възгледи; но от ноември 1917 г. започва да се развива противоположен процес – емиграция с антисъветски, антиболшевишки, антикомунистически характер.

От началото на ХХ в. започва и законодателното регулиране, в смисъл ограничаване на е- и и-миграцията, в зависимост от това дали дадена държава има нужда от работна ръка, т.е. съобразно не само с интереса на е- и и-

мигранта, но и на страната, към която той принадлежи и на страната, към която той се отправя. В България такива протекционистки мерки са предвидени за пръв път през 1908 г. - със специален закон, отнасящ се до задокеанската емиграция.

Балканските войни, Първата световна война, разпадането на Австро-Унгария, Гражданската война в Русия и процесите на формиране на национални държави в Централна, Централна Източна и Югоизточна Европа предизвикват масови принудителни и бежански миграции. Формирани са четиринадесет нови държави и 11 000 км нови външни граници в Европа. Много от по-ранните вътрешни миграции се превръщат в международни задгранични миграции.

Общият брой на бежанците, принудени да променят местожителството си в средата на 20-те години, достига до девет и половина милиона души. Част от тях са българите – те са малко. Най-голямата група бежанци идват от Русия – общо (след революцията и гражданската война) около два милиона. Те имат огромни социални проблеми и поставят следвоенните национални държави пред тежки изпитания. Това довежда до иновации в международното право, инициирани от Обществото на народите.

След Първата световна война в Европа настъпва фундаментална промяна във връзката между държавата и

миграцията, като държавната намеса в задграничните миграции достига безпрецедентни размери и интензивност. Миграционните процеси са повлияни от политиките на трудовите пазари в посока към национална изолация. Регулацията и контролът върху чуждата работна ръка имат основно значение за държавната намеса, която придобива смисъла на протекционистки метод за ограничаване на достъпа до пазара на труда. Налице са различия в разбиранията на отделните държави, приемащи и излъчващи мигранти. Приемашите страни започват да определят предварително броя на имигрантите, които ще допускат ежегодно, което се отнася най-вече за сезонната миграция) и във връзка с това предприемат сключване на двустранни споразумения с изпращащите страни.

В третия параграф на увода е направен преглед на външните миграции в България.

Редовна статистика за емиграцията от България почти липсва (Главна дирекция на статистиката обнародва такива за периода 1892-1902 г.), а за интересуващата ни имиграция изобщо отсъства. Могат да бъдат използвани единствено резултатите от преброяванията на населението, както и специалните статистики за външната миграция на изпращащите страни (ако има такива). Данните са относително сравняеми за периода до 1910 г. и от 1920 до 1934 г. понеже през разглеждания период

България е променяла границите си и съответно територията си.

През 1887 г. е осъществено първото преброяване в обединена България. Изследването на демографските процеси и явления в България до 1887 г. е трудно, тъй като първото преброяване през 1880 г. е извършено само в Северна България, а през 1884 г. е осъществено преброяване само в Източна Румелия. А да се направят приравнителни изчисления не е възможно поради липсата на данни за естественото движение на населението в Източна Румелия.

Ако трябва да обобщим с няколко думи външните миграционни движения в България от Освобождението до 1910 г., то бихме изтъкнали:

- от една страна, емиграцията, която включва масовото изселване на турското и гръцкото население (като част от емигриралите се завръщат – турците, например, защото турското правителство не успява своевременно и достатъчно добре да настани преселниците), ежегодните излизания от страната на голям брой градинари, част от които остават на постоянно местожителство за по няколко години или съвсем за постоянно в чужбина, и задокеанска миграция;

- и от друга страна, имиграцията, която включва преселването на българи от Бесарабия, Румъния,

Македония, Одринска Тракия и Банат в освободеното отечество, като този процес е много силен от 1892 до 1900 г., а след това до 1910 г. има само незначителна имиграция на българи.

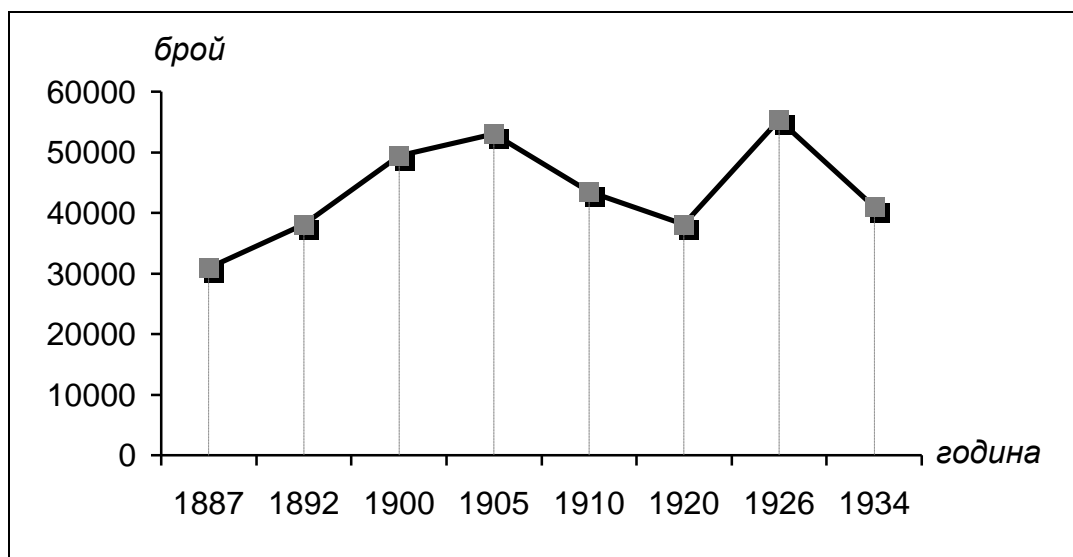
Редовна статистика за външната миграция (е- и имиграция) в България се води от началото на 1931 г. от Главната дирекция на статистиката, но тогава тя не държи сметка за трайността на миграциите, т.е. тя не регистрира отиващите си имигранти.

През целия период от 1880 до 1933 г. емиграцията значително надвишава имиграцията, до 1926 г. сред имигрантите най-голяма е групата на имигриралите българи, следва реемигрирало българско другоетническо население главно от съседните държави (Турция); чужденците не са много по численост – до войните сред тях доминиращи са тези, идващи от Австро-Унгария, а през междувоенния период – тези, идващи от Русия.

Как еволюира отношението на държавата и местните хора към чужденците, работещи в България? Известно е, че след Освобождението чужденците в България са търсени и добре приети поради липсата на достатъчно работна сила вследствие на масовите изселвания на турско население и поради отсъствието на всякакви специалисти в изграждащата се нова българска държава. Първите майстори, работници в областта на индустрията,

модерните занаяти, графическото изкуство са или българи, учили в чужбина или чужденци, които обучават и български кадри. Чужденци-работници има дори в някои предприятия, свързани с държавната сигурност. В текстилната промишленост чужди майстори обучават в модерно тъкачество от старите текстилни центрове като Габрово.

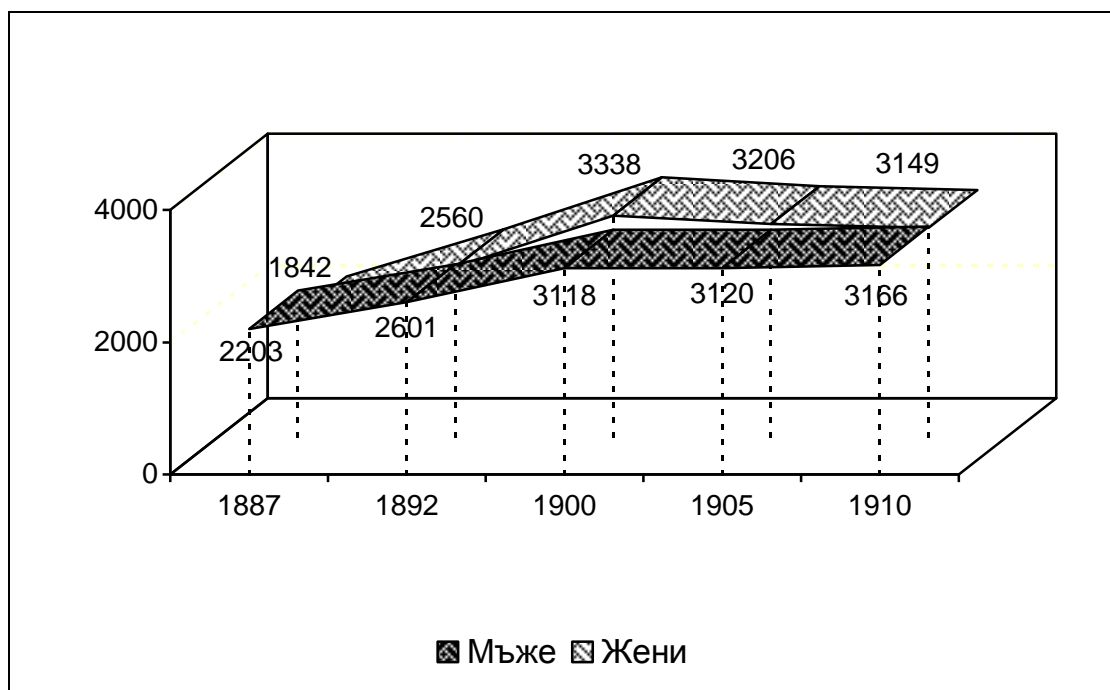
Брой на чужденците в България, 1887-1934 г.

Постепенно обаче се създават достатъчно български кадри и още в края на XIX в. в много производствени сфери пазарът на труда в България се засища с местни специалисти, които влизат в конкуренция със своите учители – чужденци. След войните положението се променя - чужденците идват вече не като специалисти, а за да намерят препитание, или са представители на чуждия

капитал, или пък са бежанци. През 20-те години на ХХ в. чужденците са главно руси, които възстановяващата се следвоенна българска икономика и пазар на труда трудно поемат заради растящата безработица. Именно тогава се изостря въпросът за положението на чужденците-работници, а по време на световната икономическа криза от 1929-1933 г. са предприети още ограничителни мерки с цел да се регулира притокът на чужденци като средство да борба с безработицата.

Брой на австро-унгарските поданици в България по
пол,
1887-1910 г.

Първата част на дисертацията е посветена на миграциите от Австро-Унгария към България от средата на 60-те години до първото десетилетие на ХХ в. Тя включва три глави.

В първата глава е направена историко-демографска характеристика на имиграционния поток, като са обобщени неговите фактори и е проследена числеността му, динамиката му, териториалното разпределение на имигрантите в България и отделно динамиката, половата структура и етническият състав на имиграционните потоци поотделно от двете части на Монархията – от Австрия и от Унгария. Споменатите тематики са разработени главно въз основа на анализа на преброяванията на населението в България от 1900, 1905, 1910 г.; първите български преброявания – това от 1880 г. (отнасящо се за Княжество България), от 1884 г. (отнасящо се за Източна Румелия), от 1887 и 1893 г. са използвани само частично, тъй като статистическите им данни са непълни и недостатъчни за изучаване на процесите и явленията, свързани с имиграцията от Австро-Унгария.

С цел да допълним и доизградим представата за този имиграционен поток във втората и третата глава сме привлекли унгарски (архивни, необнародвани) статистически и други видове извори.

Тъй като преброяванията на населението в България не съдържат статистически данни за грамотността (тук става дума за елементарната грамотност) на австро-унгарските имигранти, то във втората глава на изследването проучваме равнището

Относителен дял на грамотното население в Унгария (включително Хърватско-Славония и населението под възрастта за задължително образование) по народност според матерния език и пол, 1890 г.

Народност по матерен език	1890		
	Мъже	Жени	Общо
Банатски българи	56	44	50
Немци	68	58	63
Рутени	13	7	10
Румънци	11	8	14
Словаци	51	37	43
Сърби	39	22	31
Хървати	50	34	42
Унгарци	59	48	54

на елементарна грамотност сред банатските българи, част от които се завръщат в освободеното си отечество заедно с имигранти от други етноси. Всъщност разгледан е проблемът за връзката между грамотността и миграцията по примера на реемигриращите в този поток банатски българи. За целта са анализирани данните за тяхната (не)грамотност, извлечени от преброяванията на населението в Унгария през 1890, 1900 и 1910 г. (Използвани са първичните, ръкописни таблици, чиито данни не са попаднали в обнародваните крайни резултати от преброяванията.) Представени са някои характеристики на равнището им на (не)грамотност в контекста на взаимовръзката ѝ с пола, възрастта, етническата принадлежност и на нейните социални аспекти и миграциите. Направените изводи се основават най-вече (но не единствено) върху сведенията за

населението на възраст за задължително образование и над нея, тъй като те по-точно отразяват степента на грамотност отколкото тези спрямо цялото население.

Поради липса на статистически данни за занятието на имигрантите от Австро-Унгария (тъй като статистиката на труда в българските преброявания до 1910 г. не са съобщени в корелация с някакъв етноидентификационен признак), които са от особена важност при оценката на човешките ресурси, е необходимо да бъде извлечена информация и от други видове извори. Затова в третата глава от първата част на изследването е реконструирана трудовата миграция на една малка група от имигранти – тесни специалисти, аптекари от (Австро)-Унгария. Като фактор за тяхната имиграция е изтъкнат стремежът за модернизацията на аптечното дело - най-напред в българските земи на Османската империя и после след Освобождението, в новата българска държава, до края на XIX в. Проследяват се също кариерното развитие и „професионалните“ изпитания на аптекарите-чужденци (унгарци). Тази глава се отличава съществено от останалите в изследването – първо, по вида на използваните извори (документи от личен произход, или както днес се наричат его-документи, от фонда на унгарския имигрант, аптекаря Георги Силаги) и второ, по метода на изследване – цялостната картина на

изследвания проблем е изградена чрез възстановяването на отделни микроистории.

Във визираните втора и трета глава са използвани други (в последния случай съвсем различни по своя характер, нестатистически) извори поради отсъствието на статистически сведения за грамотността и на трудова статистика за изучаваната имиграция в българските преброявания. И по-точно казано в ранните преброявания на населението у нас грамотността и статистиката на труда са дадени за цялото население на страната, без корелация с идентичностен признак (матерен език, народност и пр.)

Обобщавайки статистическата информация за австро-унгарския имиграционен поток установяваме, че жените числено превишават мъжете, като повечето жени идват от източната част на империята – Унгария. Като цяло австро-унгарските имигранти предпочитат да се установяват в градовете, но разграничавайки двете части на империята се вижда, че имигрантите от Австрия се насочват към градовете, а тези от Унгария към селата и това обстоятелството е свързано с начина им на препитание: докато идващите от Австрия упражняват градски професии – те са чиновници, търговци, занаятчии, представители на интелигенцията, то тези от Унгария са предимно земеделско население. Две трети от целия имигрантски поток произхожда от Унгария, оттам са повечето жени; в

етническият му състав преобладават славяните (60%), останалите са немци, унгарци, румънци; по-голямата част от славяните излизат от Унгария и в преобладаващата си част те са банатски българи, останалите са чехи, сърби и поляци. От гледна точка на вида на имиграцията австро-унгарският поток може да бъде отпределен като твърде многообразен. Значителна част от него представлява трудовата имиграция, инспирирана в средата на 60-те години на XIX в. от модернизацията на българските земи в Османската империя, а след Освобождението - от изграждането на новата българска държава. Това са търговци, занаятчии, представители на интелигенцията (учители, учени, музиканти и др), но също и обикновени работници (по изграждащите се железопътни линии). Друга част от този имиграционен поток са преселниците – предимно банатски българи, но също унгарци, словаци, на които българската държава предоставя земя и предлага изгодни условия да се установят у нас; заселват се семейства земеделци. И третата част от потока се състои от индивидуални имиграции чрез сключване на брак с български поданици. Липсва статистика на труда за имигрантите от Австро-Унгария и затова не могат да бъдат дадени точни количествените параметри на тяхната трудова реализация в България. Участието им и приносът им в българската икономика би могъл да бъде установен

чрез изучаването на други видове извори, което в настоящата разработка илюстрирахме с дейността на унгарските аптекари по модернизацията на българското аптечно дело; представихме проблемите, пред които се изправя съсловието като цяло и чужденците в него. Не разполагаме и със статистика на грамотността (обикновено преброяванията съдържат такава за елементарната грамотност). Тя е важна дотолкова, доколкото грамотността въздейства върху селекцията на имигрантите. Изследваното тук равнище на грамотност сред банатските българи въз основа на унгарските преброявания на населението показва, че въпреки че населението в Австро-Унгария се отличава с по-високо средно равнище на елементарна грамотност от населението в България и че самите банатски българи са сред народностите в многонационалната империя с най-висока елементарна грамотност, към „старото отечество“ се отправят банатски българи с по-ниско равнище на грамотност спрямо сънародниците си, останали в Банат и причината за това явление, че се изселват представители на по-бедните прослойки.

Втората част на изследването е посветена на миграциите от Русия към България през 20-те до средата на 30-те години на ХХ в. и включва две глави. Тя е изградена върху анализа на преброяванията на

населението в България през 1920, 1926 и 1934 г. Единствено изключение е направено за подглавата, посветена на брачността, която се базира на друг вид статистика - статистиката за движението на населението.

Брой на населението в България по матерен и говорим език руски, руско поданство и руска народност, „бежанци руси и арменци с нансенови паспорти”, по пол, 1910, 1920, 1926, 1934 г.

<i>Година</i>	1910			1920			1926			1934
<i>Население по</i>	<i>Мъже</i>	<i>Жени</i>	<i>Общо</i>	<i>Мъже</i>	<i>Жени</i>	<i>Общо</i>	<i>Мъже</i>	<i>Жени</i>	<i>Общо</i>	<i>Общо</i>
Матерен език руски	1305	1232	2537	6730	2517	9247	15079	4511	19590	
<i>Нарастване</i>	x	x	x	5425	1285	6710	8349	1994	10343	
Руско поданство*	1009	902	1911	6459	2187	8646	14974	4724	19698	11
<i>Нарастване</i>	x	x	x	5450	1285	6735	8515	2537	11052	
Руска народност	1278	1227	2505	6618	2462	9080	15120	4586	19706	
<i>Нарастване</i>	x	x	x	5340	1235	6575	8502	2124	10626	
Говорим език руски										11928
„Бежанци руси и арменци с нансенови паспорти”										21722**

В първата глава обект на изследване са числеността, динамиката, половата структура, изходните точки и етническият състав на имиграционния поток от Русия, вътрешната миграция на руското население в България и неговото териториално разпределение, структурата му по вероизповедание, неговото брачно поведение с акцент

върху смесените бракове като основна предпоставка за процесите на акултурация, интеграция и асимилация. Тези демографски процеси и явления са изследвани чрез количествен анализ на данните от преброяванията на населението в България през 1920, 1926 и 1934 г.

Във втората глава е представен социално-икономическият облик на руската имиграция в България, обект на изследване са икономическите и социалните процеси и явления в руската общност, показани през призмата на преброяванията на населението в България през 1920 и 1926 г.

Конкретната ни задача – в по-тесен смисъл - е да запълним (доколкото е възможно) едно „бяло поле” в историческото познание за руската имиграция в България – техният поминък, икономическа и социална интеграция в местното общество, „каналите”, чрез които трудовият им потенциал „прелива” в човешкия капитал на приемащата страна и предизвиканият от това „преливане” ефект. За целта анализираме специфичен статистически исторически извор, който досега не е бил в ползрението на изследователите - преброяванията на населението в България от 1920 и 1926 г. В по-широк смисъл бихме искали да представим нов подход към проблематиката за трудовата и социалната адаптация на дадена диаспора и да разкрием познавателните възможности на трудовата

статистика, съдържаща се в преброяванията на населението. Разглеждаме трудова активност на русите в България, тяхната отраслова заетост, социална структура (със специален поглед към руската интелигенция и работничеството), (под)отраслова и професионална характеристика и диференциация в отделните ѝ социални групи (работничеството, служителите и самостоятелните, интелигенцията) или най-общо казано нейната трудова интеграция през първата половина на 20-те години на XX в.

Относителен дял на женския труд в България в отделните главни категории професии сред трудово активните чужденци (инородци) руси и руски поданици, 1920 и 1926 г.

Икономически отрасли	Чужденци (инородци) руси		Руски поданици	
	1920	1926	1920	1926
Земеделие и селско стопанство, лов и риболов	10,5	13,5	9,0	10,0
Индустрия (вкл. мини), занаяти и съобщения	3,4	4,5	2,5	4,5
Търговия	12,3	8,0	3,3	8,0
Обществени служби и свободни професии	25,8	14,8	25,5	15,9
Домашна прислуга	42,5	32,4	41,8	31,6
Неопределени професии	0,7	0,3	0,7	0,3

И в двете части на изследването под различна форма са интерпретирани две „модни“ за нашето съвремие теми –

социалната функция на грамотността и социалната проява на жената.

Обобщавайки статистическата информация за руския имиграционен поток най-напред ще отбележим, че за разлика от австро-унгарския - през по-ранния исторически период, той представлява принудителна, бежанска имиграция вследствие на Първата световна война, гражданската война в Русия и Октомврийската революция.

Статистическите сведения от преброяванията на населението в България от 1920, 1926 и 1934 г. очертават демографския профил на руската емиграция в България (в това число изходните точки, динамиката и етническият състав на руския имиграционен поток, вътрешната миграция на руското население у нас и всички тези елементи на историко-демографската им характеристика във вариациите по пол) в два конкретни исторически момента при наличието на интензивни миграционни движения.

Разликите в количествените показатели по матерен език, поданство и народност за 1920 и 1926 г. и по говорим език руски за 1934 г. „описват“ основните тенденции в хоризонталната мобилност на руската емиграция в България. Главният ѝ миграционен поток идва откъм Европейска Русия, следва този от Украйна (която в

преброяванията фигурира отделно) и от Румъния (главно от Северна Добруджа и Бесарабия).

В етническия и националния състав преобладават русите, но са налице и други малобройни етнически групи (българи, евреи, татари, арменци, калмици).

В конфесионалната структура на руската емиграция в България преобладават източноправославните; другите вероизповедания - католици, протестанти, арменогригориани, мохамедани, израилтяни - са представени с минимални относителни дялове.

Вътрешната мобилност на руската емиграция в България е в посока от черноморското крайбрежие към вътрешността на страната (с главна притегателна точка столицата София и Софийска област, но също Пловдивско, Старозагорско, Търновско, Шуменско, Плевенско) и в частност към големите градски центрове, макар около една трета от тях да се насочва и към селата.

Структурата по пол на старата руска общност отпреди войните се характеризира с равновесие между двата пола, характерно за уседналите общности. В новата руска емиграция значително преобладават мъжете.

Що се отнася до смесената брачност междуетническите бракове на русите в България се случват в рамките на едно и също вероизповедание – православно, преимуществено с българите. Въз основа на анализирани

статистически данни с право можем да кажем, че няма друга общност в България през разглеждания период, която трайно да поддържа толкова високи показатели по този фундаментален показател за интеграция, което само по себе си говори за наличието на нагласа и у имигрантите-руси и у приемащото българско общество за преодоляване на консервативността и патриархалността.

Информацията, която предоставя статистиката на труда от преброяванията на населението в България през 1920 и 1926 г. за активното население с руска народност по главни категории професии според положението в занятието и за активното население с руска народност и руско поданство по групи професии и отделни занаяти и по положение в занятието е важен източник за изучаването на процесите, явленията и структурата на населението в България като цяло и на руската диаспора в частност. Въпреки споменатите в труда недостатъци именно тази статистиката представлява най-обективната и стабилна основа за изясняването на социално-икономическия облик на българското общество и на руската общност като част от него през разглеждания период. Още повече, че с навременното прилагане на международните стандарти в статистиката с цел да се отговори на нуждите на младата българска държава също младата българска научна

статистика се оказва на висотата на развитата западноевропейска статистика.

Коефициентът на трудова активност сред русите в България още през 1920 г. е почти еднакъв със средния за България, а през 1926 г. значително го надвишава – резултат постигнат благодарение на добронамерените усилия на българската държава успешно обединени с тези на руските емигрантски организации. Този повече от добър за тежките условия в следвоенните години показател ни дава основание да направим положителна оценка на тяхната икономическа интеграция.

Трудовата реализация на русите в България е във зависимост от общото икономическото развитие на приемащата страна, от неговата динамика, спадове, върхови точки, кризисни периоди, които оказват влияние върху трудовия пазар. А (под)отрасловата им заетост е предопределена от (под)отрасловото развитие на българската икономика, в чиято структура доминира земеделието, а в индустрията – леката промишленост (хранително-вкусовата и текстилната). Въпреки тези дадености около половината от руските имигранти работят в промишлеността, което се дължи на следвоенния подем в отделни нейни браншове. В началния период от установяването си в България следващ по ред отрасъл, където те намират работа, е земеделието, но през 1926 г.

ги виждаме в обществените служби и свободните професии.

Отраслова структура на трудово активното население в България по признак руско поданство, по пол, 1920 и 1926 г., в %.

Икономически отрасли	1920			1926		
	Мъже	Жени	Общо	Мъже	Жени	Общо
Земеделие и селско стопанство, лов и риболов	24,0	22,6	23,8	12,2	17,2	12,3
Индустрия (вкл. мини), занаяти и съобщения	45,7	11,3	42,5	51,2	32,5	51,0
Търговия	11,7	13,9	11,9	10,5	11,7	10,4
Обществени служби и свободни професии	11,9	39,0	14,5	13,0	31,3	14,0
Домашна прислуга	1,9	12,9	2,9	1,2	6,9	1,5
Неопределени професии	4,8	0,3	4,4	11,9	0,4	10,8
Общо	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Преброяванията на населението разкриват по своеобразен начин социалната структура на обществото, като го разграничават на работничество, служещи, помощници и самостоятелни. Всъщност такава е била общоприетата международна практика. Многото „за” и „против”, свързани със състава на тези социални групи сме коментирали подробно в изложението. Тук ще споделим окончателната представа, която те създават за руското общество в България. Сред русите преобладава работничеството – около 70% - за разлика от българското

общество, където дялът им не е голям, ако и да е нарастващ, но относителният дял на русите в цялата работническа прослойка в България е малък (0,6%). Работниците-руси са най-многобройни в земеделието и в каменовъглените мини, но дяловото им участие е най-съществено в строежа на пътища, мостове и железопътни линии, в морския транспорт, металните мини, солниците, производството на растителни масла, в търговията с рогат добитък.

Русите-служители са около 15% (1926), интересното е, че техният относителен дял сред всички служещи в България е доста по-голям – те съставляват над 2% от тях. Най-голямо е дяловото им участие в професионалните групи на зъболекарите и зъботехниците (17%), инженерите (14%), лекарите (12%), музикалните артисти (10%).

Самостоятелните са малко на брой в българското общество, в руското още по-малко и с тенденция към намаляване, което е един от знаците за процеса на декласация; забележителното е, че във вариацията на руските жени самостоятелните са повече отколкото при мъжете. В руската общност самостоятелните - успешите да създадат свой собствен малък бизнес са занаятчии, търговци, лица със свободни занятия и независими, предимно наематели, в редки случаи собственици и съсобственици, земепритежатели, земеделци-собственици.

Те разполагат със занаятчийски работилници и магазини за потребителски стоки и питейни заведения и са предимно шивачи и кроячи, обущари, ювелири, дърводелци, търговци.

Социалната структурата на трудовоактивните лица не се променя съществено. Незначително се увеличава относителният дял на работниците и намалява този на самостоятелните.

Според изучаваните статистически данни руската интелигенция у нас (в най-широкия смисъл на понятието) е 17-20% от всички активни руси и представлява 3-4% (1926) от интелигенцията в България, което означава, че количествено измерена именно тя е прослойка от руската общност с най-голяма видимост, с най-голяма тежест в българското общество.

Войната внася промени в отношението към жената в посока към „разкрепостяване” на патриархалното отношение към нея, в атмосфера на нарастваща еманципация тя навлиза в недостъпни дотогава за нея професионални сфери. Но през 20-те години на ХХ в. жените все още нямат достъп до повечето професии и това е видно и от данните за руската общност в България. Тези процеси са особено забележими в малобройното общество на руските в България. В отличие от характерната за България женска заетост в сферата на

земеделието, благодарение на по-високата си грамотност и образование рускините намират трудова изява предимно в обществените служби и свободните професии, а в средата на 20-те години вече са навлезли забележимо и в промишленото производство. По-масово рускините работят като шивачки или упражняват някоя свободна професия – като медицинско лице (лекар, зъболекар, акушерка, болногледачка) или пък учителка, артистка, танцьорка. Ясно изразена феминизация съществува в групата на работниците – в сферите на търговията и домашната прислуга, където присъствието на женския труд в пъти надвишава мъжкия. А наличието на процес на феминизация се наблюдава пак в същата социална група в сферата на индустрията - при това в случая става дума не за просто увеличаване, а за значително надхвърляне на относителния дял на жените в сравнение с участието на мъжете.

* * *

Така описаните чрез статистическите данни от преброяванията на населението в България (в отделни случаи от преброяванията на населението в Унгария) и чрез допълнително привлечени други извори миграции от Австро-Унгария и Русия към България притежават количествени характеристики на имиграционното поведение, които очертават някои най-общи специфики на

човешките ресурси дошли от Централна Европа и Русия към България и взели участие в изграждането и модернизацията на новата българска държава. Те осигуряват поглед отвътре най-вече върху състава и динамиката на имиграционния поток по пол, етническа и народностна принадлежност, месторождение, елементарна грамотност, а в случая с руската имиграция – и върху социалния състав, трудовата им заетост и професионалната им реализация.

* * *

Дисертационния труд е онагледен с 50 таблици, 11 графики и 1 карта, изработени от автора, на чиито анализ се основава научния текст и които представляват неразривна част от него. Това се отнася с пълна сила и до трите приложения. Първото приложение включва част от анализирания архивни документи за трудовата миграция на унгарските аптекари в България, обработени археографски, някои от тях са превод от унгарски език. Второто (табл. 49) и третото (табл. 50) приложение съдържат броя на най-мночислената социална прослойка сред чужденците (инородци) руси - работничеството и дяловото им участие спрямо всички заети в подотраслите или групи професии и отделни занаяти в българската икономика през 1920 и 1926 г. Текстът на дисертацията е илюстриран с 4 снимки на оригинални документи и на лица

– нови за науката, открити в българските държавни архиви по време на издирвателската работа.

* * *

АВТОРСКА СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИЯТА

Научните приноси на настоящия труд по отношение на нова тематика, нови извори и нови методи на нейното изследване биха могли да се обобщят както следва:

По отношение на тематиката

За пръв път в българската историография обект на изследване са външните миграции в третата българска държава от гледна точка на историческата демография, в частност една от техните две основни разновидности – имиграциите. Движението на население от чужбина към България е представено не в цялостта на явлението, а само в неговите най-характерни случаи през два последователни периода от българското историческо развитие и то с оглед на потоците от чужденци – миграциите откъм Австро-Унгария и откъм Русия.

Нов момент представлява направената историко-демографска характеристика на двата имиграционни потока, като са проследени техните фактори, численост и

динамика, полова структура, етнически състав и вероизповедание, както и териториалното разпределение на имигрантите в България.

За пръв път в историографията на руската емиграция тя бива анализирана като трудов ресурс, разглеждат се проблемите на трудовата ѝ реализация и икономическата ѝ интеграция в приемната страна посредством анализа на трудова статистика от преброяванията на населението.

Новост е изучаването на грамотността на имигриралото население във връзка с неговите миграционни процеси, с възрастта и пола на мигрантите, с миналите равнища на тяхната грамотност, с равнищата на грамотност в изпращащата и приемащата страна, и въобще с качеството на човешкия ресурс, който те представляват и за едната, и за другата страна.

За пръв път се изучава смесената брачност в България през междувоенния период въз основа на статистиката за движението на населението в България и по примера на руската имиграция.

Не е била досега в полезрението на учените и трудовата миграция на унгарски аптекари към България, която тук е изследвана в контекста на модернизацията на аптечното дело и професионализацията на аптекарството.

По отношение на използваните извори

Дисертацията се основава изцяло на извори – обнародвани и архивни от български и унгарски архивохранилища, не влизали досега в научен оборот по визираната проблематика или въобще не влизали в научен оборот.

По отношение на методологията

За пръв път се подхожда към изучаването на конкретен имиграционен поток (в случая този от Австро-Унгария) от позициите на интердисциплинарен подход с акцент върху количествения анализ, методите на историческата демография и социалната антропология, комбинирани с метода на документите от личен произход.

Новост представлява изучаването на руската емиграция (в България, а и не само) чрез количествен анализ на статистически данни от преброяванията и статистиката за движение на населението.

ПУБЛИКАЦИИ НА АВТОРА ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. A Szilágyi család. Képek egy magyar-bolgár család n p let b l a XIX. század második felében / Силаги. Щрихи из живота и бита на едно смесено унгарско-б лгаро семейство от втората половина на XIX в. - In: Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel,  rm ny, ruszin nemzetiség n prajz b l. 5. Ed. Eperjessy E. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 2004, pp. 54-76.

2. Миграции от Австро-Унгария към Б лгария в края на XIX и началото на XX в. По данни от преброяванията на населението в Б лгария. – В: Интердисциплинарни диалози на историята. Сб. в чест на ст.н.с. д-р А. Запрянова. ИИ при БАН, С., 2008, с. 233-276.

3. Magyar gy gyszer sz karrierek Bulgari ban a XIX. sz zad m sodik fel ben [Кариери на унгарски аптекари в Б лгария през втората половина на XIX в.]. - In: Tradici   s moderniz ci  a XVIII-XX. sz zadban. Ed. Bodn r Erzs bet, Demeter G bor. Budapest: Hungarovox, 2008, pp. 140-148.

4. Миграция из Австро-Венгрии в Болгарию в конце XIX - начале XX века. По данным переписей населения Болгарии. - В: Imagines Mundi. Альманах исследований всеобщей истории XVI-XX вв. Балканика. Вып. 2. Екатеринбург, 2010, с. 40-83.

5. Грамотност и неграмотност сред банатските българи в края на XIX и началото на XX в. – Исторически преглед, 2013, № 1-2, с. 152-181.

6. Migrations from Austria-Hungary to Bulgaria in the Late 19th and Early 20th Centuries. Evidence from the Bulgarian Censuses. – Bulgarian Historical Review, 2012, № 1-2, pp. 73-95.

7. Руската емиграция в България според преброяванията на населението през 1920 и 1926 г. – Статистика/Statistics, 2013, № 3-4, с. 211-242. [Съавтор]

8. Грамотността на българите в Австро-Унгария по данни от преброяванията на населението в Унгария. - В: Gazdaság és kultúra: a nemzetiségek gazdasági és kulturális tevékenysége Magyarországon a 19. és a 20. században. / Стопанство и култура. Очерци за стопанската и културната дейност на националните общности в Унгария през 19 и 20 век. Ed. K. Menyhárt. Budapest, 2014, pp. 57-82.

9. Социально-экономический облик русской эмиграции в Болгарии в 20-е годы XX в. (по данным переписи населения). – В: Российско-болгарские научные дискуссии. Российская и болгарская государственность: проблемы взаимодействия. XIX-XXI вв. Редкол. Козлов, В. П. (отв. ред.), Е. Л. Валева, Т. В. Волокитина, М. М. Фролова. М., 2014, с. 163-184.

10. Literacy and Illiteracy in Austria-Hungary. The Case of Bulgarian Migrant Communities. – Hungarian Historical Review, 2014, N 3, pp. 683-511.

11. Унгарски аптекари – основоположници на аптечното дело в България. Кариери, конкуренция, конфликти. – В: Из живота на европейските провинции на Османската империя (XV-XIX в.) Сборник в памет на проф. д.и.н. Елена Грозданова. Съст. Тодорова, О., Ст. Първева. 39 стр., под печат.

12. Преброяване, труд и общество: руската емиграция в България през 20-те години на XX в. Част I. – Исторически преглед, 45 стр., *под печат*.

13. Преброяване, труд и общество: руската емиграция в България през 20-те години на XX в. Част II. – Исторически преглед, 45 стр., *под печат*.

14. Руската емиграция в България през междувоенния период. Историко-демографски аспекти. С., Изд. Лакрима, 320 с., *под печат*.